

Summaria Europensia 2/2008

Summaria Europensia number 2/2008 on pühendatud Euroopa Liidu kodanikuühiskonnale.

Koostanud Liina Kukkur ja Li Lind

Ettepanekud ja tagasiside: Liina.Kukkur@rahvusraamatukogu.ee,
Li.Lind@rahvusraamatukogu.ee

Toimetanud Inna Saaret

Sisukord

1. Saateks.....	2
2. Refereeringud.....	4
KODANIKUÜHISKOND JA EUROOPA INTEGRATSIOON.....	4
KODANIKUÜHISKONNA KAASAMINE PRANTSUSMAAL JA EUROOPA LIIDUS..	5
EUROOPA LIIDU TOETUS KODANIKUÜHISKONNALE.....	6
KODANIKUÜHISKONNA KAASAMINE EUROOPA TULEVIKU KONVENDI	
TEGEVUSSE.....	8
3. Artikliviiteid.....	10
3.1. Artikleid Eesti väljaannetes.....	10
3.2. Teadusajakirjad	11
3.3. Artikleid teadusajakirjades.....	11
4. Raamatuviiteid	14
5. Euroopa Liidu dokumendid.....	18
5.1. Valged ja rohelised raamatud.....	18
5.2. ELi institutsioonide dokumendid.....	18
6. Konverentside materjalid	19
7. Internetiallikaid.....	20

1. Saateks

Kodanikuühiskond on

1) riigist ja ärielus suhteliselt sõltumatu ühiskonnasfäär, kus üksikisikud ja rühmad teevad koostööd selleks, et edendada oma huve ja väärtusi. Kodanikuühiskond tasakaalustab äri sektori ja avaliku võimu mõju ühiskonnas – seetõttu on mõnikord sünonüümina kasutusel väljend kolmas sektor. Kodanikuühiskonna tähtis osa on mittetulundussektor, aga vahel loetakse selle osadeks ka ajakirjandust, parteisid, kohalikke omavalitsusi, usuühendusi, ametiühinguid, väikeettevõtteid jm. Sellisel juhul on silmas peetud nende tasakaalustavat mõju ühiskonna teistele võimukeskustele.

2) ühiskond, kus inimese põhiõigused ja -vabadused on kaitstud ning kus tal on võimalik poliitilisi otsusi mõjutada. Sellise ühiskonna üks osa on riigist ja ärielus suhteliselt sõltumatu ühiskonnasfäär, sh. mittetulundussektor.

3) Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni definitsiooni järgi inimeste omaalgatuslik koostöö oma huvide järgimiseks ning avalike asjade arutamises ja otsustamises osalemiseks, samuti seda koostööd võimaldavad ühendused, võrgustikud ja institutsioonid.¹

Euroopa Liidu (EL) kontekstis kasutatakse terminit tavaliselt kitsamas tähenduses ja selle all mõistetakse kodanikuühiskonna organisatsioonide, s.t. valitsusväliste organisatsioonide ja huvigruppide tegevust.²

Kodanikuühendused taotleavad suuremat mõjuvõimu nii liikmesriikide kui üha enam Euroopa Liidu tasandil. Teadlased on viidanud kodanikuühenduste nõrkadele külgedele ja takistustele, mida ühendused kogevad neoliberaalsetele väärtustele orienteeritud süsteemis. Neid iseloomustab huvide hajutatus, puuduvad tehnilised ja läbirääkimisoskused ning napid ressursid. Majone kinnitusele on hajutatud huvid paremini esindatud just ELi tasandil kui liikmesriikides ja seda tänu mitmete ELi institutsioonide toetusele, tõstes esile Euroopa Kohtu, Euroopa Parlamendi ja Euroopa Komisjoni tegevust (Majone, 1996). Siiski jääb avalikke huve esindavate ühenduste mõjuvõim ELi tasandil suhteliselt nõrgaks. Kirchneri väitel on huvide esindamine ehk lobitöö ELi tasandil efektiivne siis, kui sellel on "püsiv mõju", nimelt võimalus mõjutada poliitilisi protsesse laiahaardeliselt ja poliitika kujundamise kõikides etappides (Kirchner, 1992). Sellist tulemust on limiteeritud ressursside ja hajutatud huvide taustal keeruline saavutada.

ELi tabanud poliitiline kriis on kodanikuühiskonna organisatsioonide jaoks mõjunud teatud mõttes soodsas tegurina ning ärgitanud teadlasi, kodanikuühiskonna ja ELi

¹ Kodanikuühiskonna lühisõnastik <http://www.siseministeerium.ee/failid/KYsonaraamatWEB.pdf>

² Constitutional politics in the European Union : the convention moment and its aftermath / Dario Castiglione ... [et al.] Basingstoke ; New York : Palgrave Macmillan, 2007. xii, p. 153.

institutsioonide esindajaid pöörama senisest suuremat tähelepanu teemale, milline on kodanikuühiskonna roll ELi poliitika kujundamisel.³

---

³ Europe and civil society : movement coalitions and European governance / Carlo Ruzza.
Manchester ; New York : Manchester University Press : distributed exclusively in the USA by
Palgrave, c2004. xi, p. 1-6.

2. Refereeringud

KODANIKUÜHISKOND JA EUROOPA INTEGRATSIOON

Dunkerley, David; Fudge, Shane.
The role of civil society in European integration
European Societies. Vol. 6 (2004), no.2, p. 237-254.

Artiklis uuritakse, kuidas on kasutatud kodanikuühiskonda kui vahendajat Euroopa integratsioonis. Arutletakse valitsusväliste organisatsioonide (NGO) kaasamise üle poliitika kujundamise protsessi kui vahendit kodanike võõrandumise ja demokraatia defitsiidi vastu Euroopa Liidus. Artiklis leitakse, et kuigi kodanikuühiskonna mõiste on jäänud ELis vaieldavaks, tuleb arvestada vajadusega laiema poliitilise dialoogi ja institutsiooniliste tugiraamistike järele, mis peegeldaksid suuremat poliitikas osalust. Artikli kokkuvõttes järeldatakse, et paljusid valitsusväliste organisatsioonide väljendatud sotsiaalseid muresid ei võta Euroopa poliitikutud kuulda.

Kodanikuühiskonna käsitlemist ELi võimukoridorides on Edwards ja Gaventa (2000) iseloomustanud järgmiselt: "Kui 10 aastat tagasi räägiti võimukoridorides väga vähe kodanikuühiskonnast, siis nüüd kõmavad seinad retoorikast, mis puudutab partnerlust, osalust ja kodanikegruppide rolli jätkusuutliku arengu edendamisel". Ehkki praegune Euroopa Komisjon näeb kodanikuühiskonda kui tähtsaimat areeni, mille kaudu edendada tänapäeva demokraatiat, kus üksikisikud ja elanikerühmad on paremini esindatud ning valitsemise tasemed on optimeeritud ja piiritletud, on tegelikkuses EL otsustanud rakendada kodanikuühiskonna mõistet erilisest vaatepunktist lähtuvalt, mis ei võimalda arvesse võtta kodanikuühiskonna idee tõelist mitmekesisust ja mitmestruktuurilisust.

Euroopa Komisjoni president Romano Prodi on tunnistanud (2000), et Euroopa integratsioon on toimunud Euroopa eliidi toetusel, kuid Euroopa riikide kodanikud on sellest protsessist võõrandunud. Ka Eurobaromeetri uuringute andmed on näidanud, et ELil ei ole kodanike suurt toetust. Seetõttu on komisjoni eesmärk keskenduda inimeste ja organisatsioonide kaasamisele nii ELi poliitika mõjutamisse kui ka selle kohapeale viimisse (Commission White Paper, 2001). Samal ajal puudub aga Euroopa Komisjonis üksmeel küsimuses, mida kodanikuühiskond tähendab. Kodanikuühiskonna mõiste on jäänud endiselt diskussiooni objektiks (Giddens, 2001).

Artiklis väidetakse, et Euroopa integratsiooni ja kodanikuühiskonda nähakse suurelt jaolt nende huvigruppide seisukohalt, kes kõige tõenäolisemalt osutuvad ELile kasulikuks peamiselt majanduslikes terminites sõnastatud Euroopa projekti edendamisel ja tugevdamisel. Stone'i (1998) arvates on ELi reeglid kodanikuühiskonna organisatsioonide ja huvirühmade jaoks ajalooliselt eelistanud piiriülestes tehingutes osalevaid majanduslikke tegutsejaid. Euroopa integratsioon on toimunud majanduslike koalitsioonide huvides. Seda seisukohta on kinnitanud ka mitmed hilisemad tööd (Balanya jt, 2000; Pallast, 2002), mis viitavad sellele, et see tendents on integratsiooni süvenedes tugevnenud.

Nii võib näida, et ei muretseta mitte niivõrd erisuguste huvide pärast, mis näitaks esindusdemokraatia olemasolu, vaid palju rohkem suhtlemist on toimunud ELi ja "kodanikuühiskonna" vahel selleks, et pakkuda majanduslikku infrastruktuuri Euroopa firmadele ning ette valmistada eurotsooni konkurentsiks maailmamajanduses. *Corporate Europe Observatory (CEO)* analüüsid on näidanud, et viimasel kahel kümnendil on ELi areng olnud vastuseks globaliseerumisele. See protsess on toimunud huvigruppide ja spetsiifiliste *lobby*-strateegiate tulemusena, mis on esindanud nii Euroopa kui ka kogu maailma suurimate riikidevaheliste korporatsioonide huvisid. Kõik eelöeldu viitab sellele, et EL rakendab kodanikuühiskonna erilist mõistet. Osalusdialoogis ELi ja kodanikuühiskonna vahel on antud ebavõrdne osakaal nendele huvidele, mis teenivad paremini majandusliku integratsiooni eesmärki. Kodanikuühiskonna kui "demokraatia õpetaja" rolli ei ole suurelt jaolt teadvustatud. Kodanike ja elanikkonna gruppide muret ELis turu liberaliseerimise ja majandusliku globaliseerumisega kaasnevate sotsiaalsete tagajärgede pärast ei ole ELi institutsioonide tasemel kuulatud. Sellest annavad tunnistust demonstratsioonide arvu kasv (Göteborg, Seattle, Genova), mis näitab, et kodanike ja elanikerühmade usaldus valitsuste vastu on vähenenud.

Kokkuvõttes märgitakse artiklis, et Euroopa tasandil institutsionaliseeritud väärtusi vaadates võib näida, et dialoogi vormis toimuv sisend Euroopa integratsiooni tippoliitikasse on kantud kodanikuühiskonna ideest, mis tegelikkuses on majanduse ja riigi pikendus. Kodanikuühiskonna tegelikud mured näivad olevad marginaliseerunud avatud debatina Euroopa integratsiooni vormi ja tema tuleviku üle.

Refereerinud Ülle Lepp, refereering on varem ilmunud Summaria Socialia numbris 3/2004.

KODANIKUÜHISKONNA KAASAMINE PRANTSUSMAAL JA EUROOPA LIIDUS

Saurugger, Sabine.

Democratic 'misfit'? conceptions of civil society participation in France and the European Union.

Political Studies. Vol. 55 (June 2007) no. 2, p. 384-404.

1990ndatel hakati ELi tasandil pöörama senisest enam tähelepanu kodanike ja organiseerunud kodanikuühiskonna kaasamisele otsuste tegemise protsessi, mis omakorda algatas arutelu teemal, kas demokraatia, nii nagu seda mõistetakse ELi tasandil, on kooskõlas kontseptuaalse arusaamaga demokraatiast liikmesriikides. Demokraatia traditsioonid Rootsis, Taanis, Hollandis, Austrias ja Saksamaal ei vastandu ELi demokraatia põhimõtetele, kuid mitu autorit viitab ebakõladele ELi ning Prantsusmaa, Itaalia ja Hispaania vahel. Samal ajal kui ELi institutsioonid soosivad kodanikuühiskonna kaasamist otsuste tegemisse, on Prantsusmaa valitsus korduvalt keeldunud "kõnelustest tänavaga" ja läbirääkimistest kodanikuühiskonna organisatsioonidega.

Artikli eesmärk on võrrelda ELi ja Prantsusmaa tõlgendusi demokraatiast nii teoreetiliselt kui ka empiiriliselt.

Esindusdemokraatia puhul valivad hääleõiguslikud kodanikud enda seast esinduskogu ning kodanike otsene osalemine poliitikas ei ole oluline. Prantsusmaa valitsemine põhineb selgelt esindusdemokraatia traditsioonidel. ELile on ette heidetud demokraatia defitsiiti. Otsuste tegemise keskmis on Euroopa Komisjon, otsevalimistel kodanike valitud Euroopa Parlamendi roll on teisejärguline. Kriitika on siiski hakanud taanduma, ühe põhjusena ELi algatused kodanikuühiskonna kaasamisel, s.t. institutsioonide reformid ja põhiseaduse leping. Osalusdemokraatia puhul saab iga kodanik otsustamisel vahetult osaleda ja seda demokraatia vormi toetatakse ELi tasandil üha enam.

Osalusdemokraatia alavorm on assotsiatiivne demokraatia. Olukorras, kus parteid ei võimalda juurdepääsu otsustusprotsessile, pakub seda organiseerunud kodanikuühiskond kodanike initsiatiivil loodud vabade ühendustega. Coheni ja Rogersi assotsiatiivse demokraatia mudelis (1995) tuuakse välja kolm olulist assotsiatiivse demokraatia indikaatorit: poliitilistele institutsioonidele juurdepääsu reguleerimine, finants- ja sotsiaalsed ressursid ning kodanikuühiskonna kaasamine rohujuure tasandil. Assotsiatiivse demokraatia puhul peab riik võimaldama kõikidele gruppidele võrdse juurdepääsu sõltumata nende finants- või sotsiaalsetest ressurssidest. Neid indikaatoreid aluseks võttes võrreldakse artiklis kodanikuühiskonna kaasatust ELi ja Prantsusmaa poliitilisse süsteemi.

Autor jõuab järeldusele, et Prantsusmaa poliitiliste debattide tõlgenduses demokraatiast võib täheldada vastuolu ELi toetatud osalusdemokraatia põhimõtetega. Empiiriline tõendusmaterjal seevastu kinnitab, et kodanikuühiskonna tegelik juurdepääsus otsustusprotsessile Prantsusmaal ja ELis märkimisväärseid erinevusi ei ole.

Refereerinud Li Lind

EUROOPA LIIDU TOETUS KODANIKUÜHISKONNALE

Susan Stewart

EU support for civil society in the Baltic States

Promoting democratic values in the enlarging Europe : The changing role of the Baltic States from importers to exporters papers presented on the International Conference EuroCollege, University of Tartu : [5-6 May 2006 / translated by Marina Grišakova] ; edited by Andres Kasekamp and Heiko Pääbo. Tartu : Tartu University Press, 2006, p. 13-27.

Artikkel annab hinnangu ELi tegevusele, mis on mõjutanud Balti riikide kodanikuühiskonna arengut 1990ndate lõpust kuni nende liitumiseni ELiga. ELi tegevuse hindamiseks peab autor vajalikuks uurida kahte valdkonda: liitumisega kaasnenud struktuurimuutused kodanikuühiskonnas ning ELi tunnustatud väärtuste ja normide ülekandmine Balti riikidesse.

Autor käsitleb ja analüüsib suurel määral ka teiste autorite (Raik, Lagerspetz, Krzeczunowicz) seisukohti.

Kodanikuühiskonda mõistetakse kui vahendajat isiku privaatsuse, perekonna, ettevõtluse ja poliitika vahel. Kodanikuühiskonna organisatsioonid kuuluvad poliitika valdkonda, mis väljendab avalikkuse huve. Artiklis keskendutakse eelkõige valitsusväliste organisatsioonidele (VVO) kui kodanikuühiskonna organisatsioonide alamkategoriale. VVO-de tunnustena toob autor välja, et need peavad olema organiseeritud, valitsusest eraldatud, kasumit mitte taotlevad, iseseisvad ja vabatahtlikud.

Artiklis käsitletakse ELi abiprogramme, mille eesmärgiks on olnud kandidaatriikide ettevalmistamine liikmestaatuseks. Autor analüüsib, mil määral ja mil viisil on abiprogrammid ja nende projektid mõjutanud kodanikuühiskonna arengut kandidaatriikides.

Ühe valdkonnana, millesse EL on tõepoolest panustanud, tuuakse esile tasakaalu loomist huvikaitse organisatsioonide ja teenuste korralduse vahel. Toetudes erinevatele programmidele, on EL rõhutanud eelkõige teenuste korraldust. Seda kinnitab asjaolu, et paljudes vanades liikmesriikides on sageli koostöös riiklike institutsioonidega teenuseid pakkuvad kodanikuühiskonna organisatsioonid.

Lisaks tasakaalustavale mõjule on EL mänginud suurt rolli ka kindlates kodanikuühiskonna teemavaldkondades, näiteks inimõiguste ja vähemusrahvuste vallas. Balti riikides, eriti aga Eestis ja Lätis on see ilmnunud venekeelsete inimeste integratsioonis ühiskonda.

Kodanikuühiskonna programmides on EL sageli eraldanud rahalisi vahendeid otse VVOdele, selle asemel, et neid suunata läbi rahvuslike ja regionaalsete institutsioonide. Selline praktika erineb teistest toetatavatest valdkondadest.

Eraldi käsitletakse artiklis ELi katseid ning püüdlusi ühenduse väärtuste ja normide ülekandmises liikmesriikide kodanikuühiskondadesse. Laienemisvolinik Olli Rehn on öelnud, et laienemine põhineb suuresti kõige põhilisematel Euroopa väärtuste levitamisel. Neist olulisimad on vabadus ja solidaarsus, tolerants ja inimõigused, demokraatia ja õigusriik. Sel põhjusel on autor käsitlenud ELi seotuse mitteformaalseid ja ettekavatsemata aspekte, kuna sageli toimub väärtuste ja normide edastus just selliste vahendite kaudu.

EL on igati toetanud ja isegi nõudnud kodanikuühiskonna suurenenud osalust poliitilistes otsustusprotsessides. Võib öelda, et EL toetab kodanikuühiskonda kaudselt, seades selle organisatsioonidele mitmesuguseid nõudeid ja pakkudes neile uusi võimalusi enda kuuldavaks tegemisel. Autor käsitleb artiklis Eesti kodanikuühiskonna arendamise kontseptsiooni arengut (EKAK) kui üht ELi poliitika kohandamise näidet. Taolised dokumendid on olemas ka paljudes teistes maades, kuid Eesti dokumenti nimetab autor ainulaadseks, kuna selle koostamise initsiatiiv on tulnud VVOde

esindajatelt. EKAK toob endaga kaasa kodanikuühiskonna mudeli tugevnemise, mille tulemusena muutub olulisemaks koostöö avaliku sektoriga. Artikli põhjal selgub, et EL on küllaltki palju panustanud eelpool mainitud mudeli toetuse ja selle edukusse, kuna mitmete abiprogrammide (nt. LIEN, ACCESS) raames tuleb VVOdel toetada vabatahtlikku tööd, mis leevendaks ja vähendaks sotsiaalseid probleeme. Kuid hoolimata sellest, et EL on toetanud üht kindlat kodanikuühiskonna mudelit kandidaatriikides, on see mõjutanud siseriiklikke arenguid kaudselt, kujundades seejuures visiooni ja mõtteid kodanikuühiskonnast. Lisaks on see toetanud ja kujundanud kodanike ning kodanikuühiskonna aktiivsust ning nende suhet riigiga.

Lagerspetz on öelnud, et ei ole võimalik otse üle kanda mudeleid uutele liikmes- ja kandidaatriikidele, lähtudes vanades liikmesriikides toimunud. Neid mudeleid peab kohandama vastastikku õppides, kaasates osalejaid eri tasanditelt, milleks võivad olla vanad ja uued liikmesriigid, ELi institutsioonid ning teised ametlikud ja mitteametlikud tasandid.

Raigi arvamuse kohaselt ei ole demokraatia normide ja väärtuste „sissetoomine“ Eesti VVO sektorisse vajalik, kuna VVO aktivistid juba omavad demokraatlikke väärtusi. Olulisem on hankida ideid, kuidas Eestis paremini rakendada demokraatlikke norme. Kuigi parimad demokraatia kontseptsioonid uutes liikmesriikides ei sisalda alati kodanikuühiskonna kaasamist poliitilistesse protsessidesse, on kaasatus ja osalus poliitika tegemisel Balti riikides pärast nende liitumist ELiga märgatavalt suurenenud.

Autor leiab, et tõenäoliselt jääb ELi kodanikuühiskonna vahetu lüli kättesaamatuks mõnelegi organisatsioonile. Eelkõige jõuavad selleni need vähesed VVOd, kes vastavad ELi struktuurifondide nõuetele ja prioriteetidele. Enamik kohalikke VVOsid jäävad siiski lähedalt seotuks siseriiklike võrgustikega. Vaatamata arengutele nii väljaskui ka seespool ELi vahetut konteksti, jätkavad VVOd ja kodanikuühiskond muutumist aktiivsemaks ja tugevamaks. Samuti on valitsused hakanud tasapisi mõistma koostöö eeliseid VVOdega ning seega paremini tajuma oma rolli demokraatlikes protsessides.

Refereerinud Liina Kukkur

KODANIKUÜHISKONNA KAASAMINE EUROOPA TULEVIKU KONVENDI TEGEVUSSE

Emanuela Lombardo

The participation of civil society

Constitutional politics in the European Union : the convention moment and its aftermath / Dario Castiglione ... [et al.] Basingstoke ; New York : Palgrave Macmillan, 2007. xii, p. 153-169.

2002. aasta kevadel alustas tööd Euroopa tuleviku konvent. Konvendi töö jagunes kolme faasi. Märtsist juunini kestis ideede kuulamise periood, eesmärgiks jõuda selgusele, mida kodanikud Euroopa Liidult ootavad. Järgnes sügiseni kestnud ettepanekute seostamise ja analüüsimise faas. 2002. aasta sügisest 2003. aasta kevadeni

sõnastati ettepanekud Euroopa põhiseaduse lepingu artiklitenä. Konvendis arutletavatele küsimustele laiema kõlapinna andmiseks avati kodanikuühiskonda esindavatele organisatsioonidele internetifoorum.

Euroopa tuleviku konvendi avaliku keele üks eelistermin oli "kodanikuühiskond". Rõhutati vajadust kuulata kodanike arvamusi, kodanikuühiskonnaga vahetu dialoogi loomist ja selle panuse arvestamist arutelus Euroopa tuleviku üle.

Autori eesmärk on anda hinnang, mil määral need lubadused täideti ja kas kodanikuühiskonna kaasamine konvendi tegevusse õnnestus. Ta jõuab järeldusele, et rõhuasetus kodanikuühiskonnale oli pigem retooriline vahend kui tõsiselt võetav soov saavutada kodanike suurem kaasatus. Kriitikat pälvib nii aruteludele eraldatud napp aeg, ruumipuudus töögruppide tegevuseks kui ka kodanikuühiskonna kõikide huvigruppide esindamatus internetifoorumil ja konvendi istungitel.

Autor nimetab kodanikuühiskonda, kellega konsulteeriti, "kodustatud" ja keskklassi mõõdukaid vaateid esindavaks kodanikuühiskonnaks ning kirjeldab esmapilgul varjatud tõkkeid, mis jätsid arutlust kõrvale mõnedki huvigrupid.

Vaatamata kriitikale nendib autor, et konsultatsioonil olid vaieldamatult ka positiivsed küljed. Internetifoorumi avatus võimaldas paljudel organisatsioonidel lisada arutellu oma panus. Kuigi konvendi istungid toimusid neoliberalismi maailmavaadet järgides ning arutelu suunati selgelt institutsiooniliste küsimuste suunas, jättes tahaplaanile sotsiaalpoliitika küsimused, suutsid kodanikuühiskonna esindajad esitada konvendile selge visiooni just kodanikele ja mitte turuväärtustele orienteeritud Euroopast. See oli visioon Euroopast, kus kaitstakse vähemusgruppide huve, pööratakse tähelepanu keskkonnahoiule ja edendatakse osalusdemokraatiat.

Osalejate internetiküsitlustes kurtsid mitmed vastajad ametliku tagasiside puudumise üle. Ka konvendi dokumentides ei mainita tagasiside andmist ja puuduvad viited, kuivõrd kodanikuühiskonna organisatsioonide panus mõjutas konvendi üldisi suundumusi.

Carlos Closa hinnangul osales kodanikuühiskond konvendis passiivse osapoolena, kandis informatsiooni vastuvõtja ja publiku rolli, tagas vajaliku avaliku tähelepanu ja suurema legitiimsuse, kuid jäeti kõrvale võimalusest olulisel määral mõjutada konvendi tööd ja tulemusi (Closa, 2003).

Refereerinud Li Lind

3. Artikliviiteid

Märksõnad: kodanikuühiskond, kodanikuühendused, kodanikualgatus, vabatahtlik tegevus, valitsusvälised organisatsioonid.

3.1. Artikleid Eesti väljaannetes

Brusilovska, Olga. The ideological transformation of Eastern Europe : progress since EU enlargement. // EU enlargement - one year on : the proceedings of an international conference hosted by Audentes University in Tallinn, Estonia, on 22 April 2005. Tallinn : Audentes University : British Council, 2005, p. 104-109.

Ehin, Piret. Kuidas suurendada kodanikkonna rolli poliitiliste otsuste tegemisel : TÜ Euroopa Kolledzhi, Peipsi Koostöö Keskuse ja Eesti Õiguskeskuse koostööprojekt. // Sotsiaaltöö (2002) nr. 4, lk. 19.

Etherington, Stuart. Mida on Suurbritannia kodanikuühiskonnalt õppida? // Maaleht : Roheline Värav (2005) 10. nov., lk. 8.

Hellam, Mall. Kodanike Euroopa. // Maaleht (2004) 28. okt., lk. 8.

Hellam, Mall. Põhiseaduse lepingu loomisel osalesid ka kodanikud. // Postimees : Euroopa põhiseaduse leping (2004) 17. juuli, lk. 4.

Ilves, Toomas Hendrik. Kodanikuühiskonna roll demokratiseerimisel. // X avatud ühiskonna foorum "Kus lõpeb Euroopa?" : Tallinn, 10. juuni 2005 : [ettekanded]. Tallinn : Kunst, c2006, lk. 60-62.

Kannelmäe, Marit. Vabatahtlik töö ja Euroopa Vabatahtlik Teenistus. // Nädaline (2005) 19. apr., lk. 11.

Koppel, Margit-Mariann. Uus Euroopa kõigile : kodanikuühiskond ehitab sildu. // Kultuur ja Elu (2003) nr. 3, lk. 40-41.

Mattson, Toomas. Poliitikud ja kolmas sektor rääkisid EList. // Postimees (2004) 9. juuni, lk. 6.

Nurm, Kaul. Seisab Brüsselis kõigi eest. // Järva Teataja (2005) 21. juuli, lk. 2.

Oviir, Siiri. Ühistegemise rõõm. // Pärnu Postimees (2008) 29. mai, lk. 15.

Raik, Kristi. EU accession and the Europeanizing civil society of Estonia. // Deciding on Europe : the EU referendum in Estonia. Tartu : Tartu University Press, c2005, lk. 117-135.

Ratso, Signe. Signe Ratso: riik peab kolmanda sektori kaasamiseks ise aktiivsust üles näitama / interv. Silvia Lotman. // Maaleht : Roheline Värav (2005) 14. apr., lk. 7.

Reinsalu, Urmas. Kodaniku aktiivsusest sõltub ühiskonna tugevus. // Maaleht (2005) 10. veebr., lk. 7.

Roop, Aivar. Kodanikeühenduste mõju Euroopa Liidule. // Riigikogu Toimetised (2004) nr. 9, lk. 159-168.

Sikkut, Mare. Sõna sekka Euroopa Liidule. // Maaleht (2006) 6. apr., lk. 19.

Wallström, Margot. Räägime Euroopast. // Virumaa Teataja (2005) 13. okt., lk. 15.

3.2. Teadusajakirjad ⁴

International Journal of Civil Society Law / International Center for Civil Society Law [HeinOnline]

International Journal of Not-for-Profit Law / Published by International Center for Not-for-Profit Law, <http://www.icnl.org/knowledge/ijnl/>

International Journal of Politics, Culture & Society / Springer Science & Business Media B.V. [SpringerLink]

Journal of Civil Society / Published by Routledge, <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t716100707>

The Journal of Networks and Civil Society, <http://www.gilbert.org/Journals/NCS/>

Nonprofit and voluntary sector quarterly / Association of Voluntary Action Scholars, Association for Research on Nonprofit Organizations and Voluntary Action. Thousand Oaks [etc.] : Sage. [RR 5. korruse ühiskonnateaduste saal]

Voluntas : International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations / International Society for Third-Sector Research. New York (NY) : Springer. [EbscoHost, SpringerLink]

3.3. Artikleid teadusajakirjades

Ackerman, Susan Rose. From elections to democracy in Central Europe : public participation and the role of civil society. East European Politics and Societies. Vol. 21 (Winter 2007) no. 1, p. 31-47.

---

⁴ Nurksulgudesse [ ] märgitud Eesti Rahvusraamatukogu litsentsandmebaasi või lugemissaali nimetus, mille vahendusel ajakiri on kättesaadav.

Bouwen, Pieter. Competing for consultation : civil society and conflict between the European Commission and the European Parliament. *West European Politics*. Vol. 30 (March 2007) no. 2, p. 265-284.

Bugdahn, Sonja. Travelling to Brussels via Aarhus : can transnational NGO networks impact on EU policy? *Journal of European Public Policy*. Vol.15 (2008) no.4, p.588-606.

Butković, Hrvoje. European Union and its civil society : a neverending search for accountability. *Politicka Misao: Croatian Political Science Review*. Vol. 41 (2004) no. 5, p. 95-103.

Börzel, Tanja. A participation through law enforcement : the case of the European Union. *Comparative Political Studies*. Vol. 39 (2006) no. 1, p. 128-152.

Cammaerts, Bart. The eConvention on the future of Europe : civil society and the use of Internet in European decision-making process. *Journal of European Integration*. Vol 28 (July 2006), no. 3, p.225-245.⁵

Della Porta, Donatella ; Caiani, Manuela. The Europeanization of public discourse in Italy : a top-down process? *European Union Politics*. Vol. 7 (March 2006) no. 1, p. 77-112.

Dür, Andreas ; de Bièvre, Dirk. Inclusion without influence? NGOs in European trade policy. *Journal of Public Policy*. Vol. 27 (May 2007) no. 1, p. 79-101.

Greenwood, Justin. Organized civil society and democratic legitimacy in the European Union. *British Journal of Political Science*. Vol. 37 (April 2007) no. 2; p. 333-357.

Hunold, Christian. Green political theory and the European Union : the case for a non-integrated civil society. *Environmental Politics*. Vol. 14 (Juni 2005) no. 3, p. 324-343.

Kohler-Koch, Beate ; Finke, Barbara. The institutional shaping of EU-society relations : a contribution to democracy via participation? *Journal of Civil Society*. Vol. 3 (December 2007) no. 3, p. 205-221.

Mahoney, Christine. The power of institutions : state and interest group activity in the European Union. *European Union Politics*. Vol. 5 (December 2004) no. 4, p. 441-466.

Michalowitz, Irina. Analysing structured paths of lobbying behavior : why discussing the involvement of 'civil society' does not solve the EU's democratic deficit. *Journal of European Integration*. Vol. 26 (Juni 2004) no. 2, p. 145-170.

---

⁵ Artikli refereeris Õnne Mets Summaria Europensia numbris 3/2007.

Obradovic, Daniela. EC rules on public participation in environmental decision-making at the European and national levels. *European Law Review*. Vol. 32 (December 2007) no. 6, p. 839-859.

Wernicke, Stephan. Au nom de qui? The European Court of Justice between member states, civil society and union citizens. *European Law Journal*. Vol. 13 (May 2007) no. 3, p. 380-407.

Williamson, Arthur ; Scott, Duncan ; Halfpenny, Peter. Rebuilding civil society in Northern Ireland : the community and voluntary sector's contribution to the European Union's Peace and Reconciliation District Partnership Programme. *Policy & Politics*. Vol. 28 (January 2000) no. 1, p. 49-66.

4. Raamatuviiteid ⁶

Märksõna: kodanikualgatus

Chanan, Gabriel. Active citizenship and community involvement : getting to the roots : a discussion paper / Gabriel Chanan ; Community Development Foundation. Dublin : European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions ; Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 1997. VII, 45 lk.

Märksõna: kodanikuühiskond

EMSK - sild Euroopa ja organiseeritud kodanikuühiskonna vahel / Euroopa Ühenduste Majandus- ja Sotsiaalkomitee. Luxembourg : Euroopa Ühenduste Ametlike Väljaannete Talitus, c2003. 43, [1] lk.

Euroopa kodanikuks olemine / [Miguel Angel Garcia López, Andreas Karsten, Peter Merry ... jt. ; eessõna: Reet Kost] [Tallinn] : Euroopa Noored Eesti büroo : Haridus- ja Teadusministeerium, [2005]. 103, [1] lk.

Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee on sild Euroopa ja organiseeritud kodanikuühiskonna vahel / Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee ; [eessõna: Dimitris Dimitriadis] Luxembourg : Euroopa Ühenduste Ametlike Väljaannete Talitus, [2008]. 51, [2] lk.

Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee tegevus Portugali eesistumise ajal : DI CESE 50/2007 fin / Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee. [Luxembourg : Euroopa Ühenduste Ametlike Väljaannete Talitus], [2007]. 44, [6] lk.

Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee tegevus Sloveenia eesistumise ajal : DI CESE 112/2007 fin / Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee. [Luxembourg : Euroopa Ühenduste Ametlike Väljaannete Talitus], [2008]. 42, [3] lk.

Kodanikele Euroopast / [Eesti Euroopa Liikumine] [Tallinn] : Eesti Euroopa Liikumine, [2008]. 14 lk.

Presidendi programm 2004-2006 / Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee. Luxembourg : Euroopa Ühenduste Ametlike Väljaannete Talitus, 2005. 15 lk.

President Dimitris Dimitriadise tööprogramm 2006-2008 / Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee. Luxembourg : Euroopa Ühenduste Ametlike Väljaannete Talitus, [2008]. 20, [1] lk.

---

⁶ Leidub Eesti Rahvusraamatukogu Euroopa Liidu infokeskuses.

Cichowski, Rachel A. *The European court and civil society : litigation, mobilization and governance* / Rachael A. Cichowski. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. xv, 294 lk.

Citizenship, democracy and justice in the new Europe / edited by Percy B. Lehning and Albert Weale. London ; New York : Routledge, 1997. IX, 212 lk.

Civil society and legitimate European governance / edited by Stijn Smismans. Cheltenham, UK ; Northampton, MA : Edward Elgar, c2006. xii, 336 lk.

Civil society dialogue between the EU and candidate countries / [European Commission] Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2005. 15 lk.

Civil society participation in European and global governance : a cure for the democratic deficit? / edited by Jens Steffek ... [et al.] Basingstoke [etc.] : Palgrave Macmillan, 2008. xii, 244 lk.

Drauss, Franciszek. *La société civile organisée en Pologne, République Tchèque, Slovaquie et Hongrie* / Franciszek Drauss ; Comité économique et social européen. Bruxelles : Comité économique et social européen ; Luxembourg : Office des publications officielles des Communautés européennes, 2002. 280 lk.

The EESC : a bridge between Europe and organised civil society. Brussels : European Economic and Social Committee ; Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2003. 43 lk.

The ESC : a bridge between Europe and civil society / European Economic and Social Committee. Brussels : European Economic and Social Committee, 2001. 36 lk.

The EU and Romania : accession and beyond / edited by David Phinnemore. London : Federal Trust for Education and Research, 2006. XVIII, 173 lk.

Europe and civil society : movement coalitions and European governance / Carlo Ruzza. Manchester ; New York : Manchester University Press : distributed exclusively in the USA by Palgrave, c2004. xi, 221 lk.

Governance and civil society in the European Union. Vol.1, Normative perspectives / edited by Carlo Ruzza and Vincent Della Sala. Manchester ; New York : Manchester University Press, [2007]. xi, 159 lk.

Making European citizens : civic inclusion in a transnational context / edited by Richard Bellamy ... [et al.] Basingstoke [etc.] : Palgrave Macmillan, 2006. xi, 270 lk.

Mather, Janet. *Legitimizing the European Union : aspirations, inputs and performance* / Janet Mather. Basingstoke ; New York : Palgrave Macmillan, 2006. xiv, 233 lk.

Mouritsen, Per. What's the civil in civil society? : Robert Putnam's Italian republicanism / Per Mouritsen ; European University Institute, Department of Political and Social Sciences. San Domenico, 2001. 32 lk.

The new generation of Europeans : demography and families in the enlarged European Union / edited by Wolfgang Lutz ... [et al.] London ; Sterling, VA : Earthscan, c2006. xiii, 389 lk.

New pathways in international development : gender and civil society in EU policy / edited by Marjorie Lister and Maurizio Carbone. Aldershot ; Burlington : Ashgate, [2006]. ix, 215 lk.

Raik, Kristi. Democratic politics or the implementation of inevitabilities? : Estonia's democracy and integration into the European Union / Kristi Raik. Tartu : Tartu University Press, c2003. 277 lk.

Rumford, Chris. The European Union : a political sociology / Chris Rumford. Malden, MA : Blackwell, 2002. 312 lk.

The shape of the new Europe / edited by Ralf Rogowski and Charles Turner. Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2006. ix, 203 lk.

The state of the European Union. Vol. 6, Law, politics, and society / edited by Tanja A. Börzel and Rachel A. Cichowski. Oxford [etc.] : Oxford University Press, 2003. xv, 410 lk.

The state of local democracy in the Western Balkans : a study of local democratic processes and institutions in Albania, Bosnia and Herzegovina, The Former Yugoslav Republic of Macedonia, and Serbia and Montenegro / European Union, Committee of the Regions ; Elena Gadjanova. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2006. 219, [5] lk.

Zincone, Giovanna. Citizenship : between state and society / Giovanna Zincone ; European University Institute, Robert Schuman Centre. San Domenico, 1999. 67 lk.

Гражданская Европа / [Эстонское Европейское движение]. [Таллинн] : Эстонское Европейское движение, [2008]. 14 lk.

Структурные фонды Европейского союза и приоритет No 1 Государственной программы развития Эстонии "Развитие гражданского общества". Таллинн : Министерство Финансов, [2004]. 12 lk.

Märksõna: valitsusvälised organisatsioonid

European integration between institution building and social process : contributions to a theory of modernisation and NGOs in the context of the development of the EU / edited by Peter Herrmann. Commack, NY : Nova Science Publishers, 1998. VII, 159 lk.

The European Union and NGOs : partners in development / European Commission. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 1995. 38 lk.

Harvey, Brian. The illusion of inclusion : access by NGOs to the structural funds in the new member states of Eastern and Central Europe : report for the European Citizen Action Service / by Brian Harvey. Brussels : ECAS, 2004. 93 lk.

Holford, Naomi. 2007 guide to European Union funding for NGOs : accessing Europe's largest donor / author: Naomi Holford ; co-ordinator: Rose Omondi ; responsible editor: Tony Venables ; ECAS, European Citizen Action Service. 13th ed. Brussels : ECAS, [2007]. 2 kd.

Tarrow, Sidney. Transnational contention / Sidney Tarrow ; European University Institute, Robert Schuman Centre. San Domenico, 2000. 30 lk.

The third sector in Europe / edited by Adalbert Evers and Jean-Louis Laville. Cheltenham, UK ; Northampton, MA : Edward Elgar Publishing, c2004. xi, 266 lk.

5. Euroopa Liidu dokumendid

5.1. Valged ja rohelised raamatud

White Paper : European Governance COM(2001) 428, July 2001,
http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0428en01.pdf

Valge raamat Euroopa teabevahetuspoliitika kohta KOM(2006) 35, veebruar 2006,
http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/et/com/2006/com2006_0035et01.pdf

Roheline raamat kodanikuühiskonna rolli kohta Euroopa Liidu uimastipoliitikas
KOM(2006) 316, juuli 2006,
http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/et/com/2006/com2006_0316et01.pdf

5.2. ELi institutsioonide dokumendid

Euroopa Komisjoni aruteludokument "The Commission and Non-Governmental
Organisations : Building a Stronger Partnership",
http://ec.europa.eu/civil_society/ngo/docs/communication_en.pdf

Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee koondaruanne Euroopa Ülemkogule
13.-14.03.2008 "Uuendatud Lissaboni strateegia 2008-2010 : organiseeritud
kodanikuühiskonna roll",
http://eesc.europa.eu/lisbon_strategy/eesc_documents/summary-report-2008/ces40-2008_et.pdf

Euroopa Parlamendi 10.03.2008 raport "Vabatahtliku tegevuse osatähtsus majandusliku
ja sotsiaalse ühtekuuluvuse toetamisel",
[http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?
pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A6-2008-0070+0+DOC+PDF+V0//ET](http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A6-2008-0070+0+DOC+PDF+V0//ET)

6. Konverentside materjalid ⁷

Enlargement and civil society : 1999 Conference proceeding. Brussels : European Commission, [1999] 64 lk.

Entwicklungspolitische NROs und EU-Erweiterung : Beiträge zur Konferenz, 18.-20. November 1998 = The enlargement of the EU and the role of NGDOs / herausgegeben von EU-Plattform - Plattform österreichischer entwicklungspolitischer Nicht-Regierungs-Organisationen ; ÖFSE - Österreichische Forschungsstiftung für Entwicklungshilfe ; [Redaktion: Karin Holzer] Wien : Südwind-Verlag, 1999. 153 lk.

Promoting democratic values in the enlarging Europe : the changing role of the Baltic states from importers to exporters : papers presented on the International Conference EuroCollege, University of Tartu : [5-6 May 2006 / translated by Marina Grišakova] ; edited by Andres Kasekamp and Heiko Pääbo ; [preface: Gert-Rüdiger Wegmarshaus]. Tartu : Tartu University Press, 2006. 184 lk.

Salamanca final declaration : first conference on proximity, 21 and 22 June 2001 / European Union, Committee of the Regions. [Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities], 2001. 6 lk.

Strengthening citizen action in local communities : report of a conference / European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 1993. 74 lk.

Euroopa tuleviku konvent 2002-2003, <http://european-convention.eu.int/>

Kodanike Agora 8.-9.novembril 2007 Euroopa Parlamendis, <http://www.europarl.europa.eu/parliament/public/staticDisplay.do?id=66&pageRank=1&language=ET>

The conference "Civil Society Development in Southeast Europe : Building Europe Together" on 17 and 18 April 2008, http://ec.europa.eu/enlargement/civil-society-development/index_en.htm

---

⁷ Leidub Eesti Rahvusraamatukogu Euroopa Liidu infokeskuses

7. Internetiallikaid

Eesti

Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon, <http://www.siseministeerium.ee/?id=30410>

Kodanikeühiskonna Uurimis- ja Arenduskeskus (KUAK), <http://www.tlu.ee/?LangID=1&CatID=1933>

MTÜ Eesti Euroopa liikumine, www.euroopaliikumine.ee

Vabariigi Valitsuse kodanikualgatuse toetamise strateegia 2007-2010, http://www.eurofondid.org.ee/files/KATS_eelnou_300306.doc

Valik väljaandeid Siseministeeriumi kodulehel, <http://www.siseministeerium.ee/6892>

Euroopa Liit

Foorum Demokraatia – dialoog – arutelu, http://europa.eu/debateeurope/index_et.htm

Euroopa Komisjoni huvide esindajate register, <http://www.ec.europa.eu/transparency/regrin/>

EU civil society contact group, <http://www.act4europe.org/code/en/default.asp>

The European Commission and Civil Society, http://ec.europa.eu/civil_society/index_en.htm

Europe for citizens programme 2007-2013, http://ec.europa.eu/citizenship/index_en.html

Teised rahvusvahelised organisatsioonid ja võrgustikud

Ülemaailmne kodanikeühenduste võrgustik CIVICUS, <http://www.civicus.org/new/default.asp?skip2=yes>

Civil Society Building, www.civilsocietybuilding.net

European Civil Society Network, <http://cisonet.wzb.eu/>

European NGO Confederation for Relief and Development, <http://www.concordeurope.org/Public/Page.php?ID=4>